

рішень при проведенні ремонтно-реставраційних робіт в підземних спорудах як об'єктах культурної спадщини, з урахуванням історичних даних (як наявних, так і нововиявлених), відповідності поставленим завданням властивостей сучасних будівельних матеріалів;

- комплексний, відповідальний та зважений підхід до проведення будь-яких земляних та будівельних робіт (у т. ч. ремонтно-реставраційних на інших об'єктах, інженерних, по благоустрою території), які проводяться на денній поверхні над плямою забудови підземної споруди або в безпосередній близькості від неї;

- прокладення всіх водонесучих мереж, що знаходяться на території в безпосередній близькості від підземних споруд і інших пам'яток, у футлярах, за принципом «труба в трубі» для зниження ризику руйнівного впливу витоків води під час аварій;

- для уникнення впливу зосереджених замокань конструкцій підземних споруд здійснювати систематичний контроль за прибиранням снігу;

- підтримання умов оптимального температурно-вологісного режиму в підземних спорудах шляхом регулювання вентиляції;

- мінімізація навантажень, особливо від руху транспорту, на денній поверхні над плямою забудови підземних споруд.

Накопичений досвід діяльності сектору моніторингу Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника переконливо засвідчує, що ефективно збереження пам'яток потребує комплексу науково-дослідних, науково-вишукувальних і науково-проектних робіт та виробничих заходів, спрямованих на забезпечення їх цілісності, відповідності критеріям історизму і автентичності.

ПОСИЛАННЯ

1. Маслов Ю. Проблемы сохранения объектов культурного наследия исторического центра Киева в условиях возрастающего эколого-техногенного риска // Проблемы та досвід інженерного захисту урбанізованих територій і збереження спадщини в умовах геоecологічного ризику: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Під ред. В.М. Шестопалова, М.Г. Демчишина, В.О. Кендзери, Ю.О. Маслова. – К.: Фенікс, 2013. – С. 70–84.

2. Рыбин В., Скальський О., Кожан Є., Молочкова Н. Гідрогеологічний моніторинг Національного заповідника «Софія Київська» // Матеріали VI Міжнародної науково-практичної конференції «Християнські святині – скрижалі Вічності, Мудрості й Краси: нові грані пізнання». – К.: ВД «АДЕФ-Україна», 2013. – С. 418–424.

3. Рыбин В., Боковой В., Куцыба В., Черевко И. Инженерная защита Киево-Печерской лавры от подтопления // Проблемы та досвід інженерного захисту урбанізованих територій і збереження спадщини в умовах геоecологічного ризику: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Під ред. В.М. Шестопалова, М.Г. Демчишина, В.О. Кендзери, Ю.О. Маслова. – К.: Фенікс, 2013. – С. 109–122.

4. Демчишин М., Соковнина Н., Вдовиченко С., Криль Т., Анацкий А. Инженерная защита территории Киево-Печерского заповедника и его буферной зоны // Проблемы та досвід інженерного захисту урбанізованих територій і збереження спадщини в умовах геоecологічного ризику: Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції / Під ред. В.М. Шестопалова, М.Г. Демчишина, В.О. Кендзери, Ю.О. Маслова. – К.: Фенікс, 2013. – С. 92–103.

5. Вечерська О. В. Організація моніторингу пам'яток Національного Києво-Печерського історико-культурного заповідника // Сівєрщина в історії України. Наукове видання. – Вип. 10. – К. – Глухів: Центр пам'яткознавства НАН України та УТОПШ, 2017. – С. 30–33.

6. Черевко І. А., Літвінчук Д. В., Головатенко Ю. Г. Особливості збереження підземних пам'яток Києво-Печерської лаври // Збір.

наук. Праць міжнародної науково-практичної конференції «Музеї та реставрація у контексті збереження культурної спадщини: актуальні виклики сучасності». – Київ, 2017. – С. 316–320.

7. Черевко І. А., Головатенко Ю. Г. Збереження підземних споруд Верхньої лаври: критерії оптимального режиму експлуатації // Болховітнівський щорічник – 2012 – К., 2013. – С. 49–60.

Вечерская О.В., Головатенко Ю.Г. Особенности мониторинга подземных памятников Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника

Статья посвящена проблематике сохранения памятников Национального Киево-Печерского историко-культурного заповедника, а именно их мониторинга как важного средства, обеспечивающего получение в режиме реального времени информации о состоянии каждого памятника и динамике его изменения. Рассмотрены особенности осуществления мониторинга подземных памятников, характер и специфика профессионального инструментария специалистов, обеспечивающих эффективное осуществление этих задач.

Ключевые слова: памятники, мониторинг, подземные сооружения, Национальный Киево-Печерский историко-культурный заповедник.

Vecherska O.V., Holovatenko Y.H. Features of monitoring of the underground monuments of National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve

The article is devoted to the problems of preservation of monuments of the National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve, namely, their monitoring as an important means for obtaining in real time information about the state of each monument and the dynamics of its change. The peculiarities of the monitoring of underground monuments, the nature and specifics of the professional tools of memorial guardians are considered, which ensures the effective implementation of these tasks.

Key words: monuments, monitoring, underground structures, National Kyiv-Pechersk Historical and Cultural Preserve.

20.02.2019 р.

УДК 502.6(477–25)

А.І. Звіряка

ІСТОРИЧНИЙ ЦЕНТР ПОРТОВОГО МІСТА ОДЕСИ ЯК ОБ'ЄКТ, ЩО ЗАНЕСЕНИЙ ДО ПОПЕРЕДНЬОГО СПИСКУ ВСЕСВІТНЬОЇ СПАДЩИНИ ЮНЕСКО

Стаття присвячена нерухомій культурній спадщині історичного центру м. Одеси в контексті його включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

Ключові слова: об'єкт культурної спадщини, ЮНЕСКО, Одеса.

Нерухома культурна спадщина України є вагомим частиним світового культурного надбання. Її належне збереження та використання є не тільки одним із напрямів державної політики, але й індикатором, за яким оцінюється наша держава на європейському та міжнародному рівні.

Велика кількість об'єктів культурної спадщини, розташованих на території України, мають виняткову загальнолюдську цінність. Світова спільнота зацікавлена у збереженні таких об'єктів, активізації заходів з їх вивчення, охорони та популяризації.

У 1972 р. Генеральна конференція ЮНЕСКО прийняла Конвенцію про захист всесвітньої культурної та природ-

ної спадщини, якою визнано, що окремі об'єкти культурної і природної спадщини народів світу мають виняткову загальнолюдську цінність і, будучи складовою частиною всесвітньої спадщини, потребують участі всього світового співтовариства в їхній охороні [1, с. 8].

З цією метою Конвенцією було запроваджено складання списку об'єктів культурної та природної спадщини виняткової загальнолюдської цінності під назвою «Список всесвітньої спадщини», а також засновано при ЮНЕСКО Міжурядовий комітет з питань захисту культурної і природної спадщини виняткової загальнолюдської цінності під назвою «Комітет всесвітньої спадщини» і його допоміжний орган – Секретаріат (Центр всесвітньої спадщини) [1, с. 8].

Комітетом всесвітньої спадщини було прийнято і, з набуттям досвіду, кілька разів переглянуто й уточнено чинний нині регулятивний документ ЮНЕСКО «Провідні настанови щодо втілення у життя Конвенції про всесвітню спадщину». У цьому документі вписані вимоги, умови, рекомендації та докладні роз'яснення, які стосуються відбору об'єктів, що пропонуються для занесення до Списку всесвітньої спадщини, складу, змісту й оформлення матеріалів досє щодо таких пропозицій [1, с. 9].

У 1988 р. Україна ратифікувала зазначену Конвенцію і, як її сторона, набула права робити подання на занесення своїх об'єктів культурної та природної спадщини до Списку всесвітньої спадщини, а також взяла на себе зобов'язання забезпечити захист, зберігання, реабілітацію та належну презентацію занесених до Списку об'єктів, вдаючись до вживання відповідних юридичних, адміністративних, наукових, технічних і фінансових заходів [1, с. 9].

Включення об'єктів до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО сприятиме активізації процесу досліджень, збереженню, належному використанню і популяризації об'єктів як частини світової культурної спадщини; сприятиме активізації розвитку туризму та підвищенню міжнародного престижу України у сфері охорони культурної спадщини.

На цей час від України до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО включено 6 об'єктів культурної спадщини: Київ: Собор Святої Софії з прилеглими монастирськими спорудами, Києво-Печерська лавра (1990), Ансамбль історичного центру Львова (1998), Геодезична дуга Струве (2005), Резиденція Митрополитів Буковини і Далмації (2011), Дерев'яні церкви Карпатського регіону України і Польщі (2013), Стародавнє місто Херсонес Таврійський та його хора (V ст. до н. е. – XIV ст. н. е. (Руїни античного міста Херсонес, IV ст. до н. е. – XII ст. н. е. (2013); 1 об'єкт природної спадщини – Букові праліси Карпат (2007).

До Попереднього списку увійшли 16 об'єктів: 12 – культурної спадщини (Історичний центр м. Чернігова IX–XIII ст. (1989), Культурний ландшафт каньйону м. Кам'янець-Подільського (1989), Історичне середовище столиці кримських ханів в місті Бахчисарай (2012), Бахчисарай-

ський палац кримських ханів (2003), Археологічний комплекс «Кам'яна могила» (2006), Миколаївська астрономічна обсерваторія (2007), Комплекс пам'яток Судацької фортеці VI–XVI ст. (2007), Астрономічні обсерваторії України (2008), Історичний центр портового міста Одеса (2009), Кирилівська та Андріївська церкви (як розширення номінації «Київ: Собор Святої Софії та прилеглі монастирські будівлі, Києво-Печерська лавра») (2009), Укріплені поселення на генуезьких торговельних шляхах від Середземного до Чорного моря (2010), Держпром (Будинок Державної промисловості) (2017); 3 – змішаної культурної та природної спадщини (Могила Тараса Шевченка та Канівський історико-природний музей-заповідник (1989), Дендрологічний парк «Софіївка» (2000), Культурний ландшафт «печерних міст» Кримської Готії (2012); 1 – природної спадщини (Національний степовий біосферний заповідник «Асканія-нова» (1989).

Місто Одеса занесене до Списку історичних населених місць України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 26.07.2001 р. № 878. На державному обліку в м. Одесі перебуває близько 1340 об'єктів культурної спадщини.

До попереднього Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО у 2009 р. включено «Історичний центр портового міста Одеси» в межах території колишнього Порто Франко, зокрема, в його прибережній частині, яка охоплює територію в межах вул. Приморської, Преображенської, Буніна і Польської. Найяскравішими елементами номінації є комплекс Приморського бульвару з Потьомкінськими сходами, Одеський оперний театр, Думська площа, Катерининська площа та Воронцовський палац.

В Одесі розроблено історико-архітектурний опорний план, затверджений наказом Міністерства культури і туризму України від 20.06.2008 № 728/0/16–08 та в складі генерального плану м. Одеси рішенням Одеської міської ради № 6489–VI від 25.03.2015 р., з визначеними режимами використання історичних ареалів та регламентацією містобудівних перетворень. Відповідно до історико-архітектурного опорного плану, територія об'єкта номінації входить до Центрального історичного ареалу та комплексної охоронної зони.

Відповідно до історико-архітектурного опорного плану м. Одеси гранична висота будівель, що виходять на червоні лінії вулиць, не повинна перевищувати 18,6 м від рівня денної поверхні, а висота акцентних будівель на розі кварталів – не вище 21,3 м. Гранична висота будівель, які розміщуються у глибині кварталів, має визначатися математичними розрахунками таким чином, щоб видима з вулиці проекція верхньої частини фасаду нової будівлі за висотою становила не більш ніж 62% висоти фасаду будівлі, яка виходить на червону лінію вулиці.

Дотримання вимог режимів використання центральної частини м. Одеси є вкрай важливим з огляду на процес внесення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО. Історичний центр Одеси, відповідно до класифікації,

встановленої Комітетом всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, належить до категорії «живих історичних міст», які, за своєю природою, еволюціонували та продовжують еволюціонувати під впливом соціально-економічних та культурних змін, що ускладнює будь-яку оцінку щодо критерію автентичності та робить більш проблематичною будь-яку політику збереження» [1, с. 12–13].

Використання території об'єктів номінації та об'єктів всесвітньої спадщини регламентується низкою міжнародних документів, таких як: Конвенцією про охорону всесвітньої культурної природної спадщини (1972 р.), ратифікованою Указом Президії Верховної Ради № 6673–XI від 04.10.88; Рекомендацією із збереження і сучасної ролі історичних ансамблів (1976 р.); Міжнародною хартією про охорону історичних міст (Вашингтонської хартії, 1987 р.); Рекомендаціями про захист культурної та природної спадщини на національному рівні (1972 р.); Напрямними орієнтирами втілення в життя конвенції про захист всесвітньої культурної та природної спадщини (переглянуто 1994 р.); Провідними настановами щодо занесення специфічних видів надбань до списку всесвітньої спадщини.

З 2014 р. розпочалась робота по розробці номінаційного досє «Історичного центру портового міста Одеси», занесеного до попереднього Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО:

- у 2014 р. – в частині визначення території об'єкта та підстав для його включення до Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО;
- у 2015 р. – в частині визначення факторів, що впливають на стан збереженості об'єкта;
- у 2016 р. – в частині обґрунтування цінності, автентичності та цілісності об'єкта;
- у 2017 р. – в частині опису складових об'єкта, аналізу буферної зони, проведення порівняльного аналізу об'єкта номінації з об'єктами, включеними до основного Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО.

У 2016 р. було розпочато роботу над планом управління в частині визначення сучасного стану об'єкта, перспектив вирішення проблемних питань, пов'язаних з охороною та використанням об'єктів номінації, гарантій правового захисту пам'яток, забезпечення їх інтеграції в державні та місцеві програми розвитку; у 2017 р. – в частині проведення аналізу з об'єктами, включеними до попереднього Списку всесвітньої спадщини ЮНЕСКО, визначення вимог щодо захисту та управління об'єктом, забезпечення охорони території об'єкта, складання програми наукових досліджень об'єктів культурної спадщини об'єкта номінації; у 2018 р. розглядалися питання, пов'язані з моніторингом та презентацією об'єктів, підготовкою фахівців, фінансового забезпечення.

У 2016 р. ТОВ «Науково-виробничий центр «ЕКОСТРОЙ+» зроблено обстеження технічного стану об'єктів культурної спадщини, що розташовані на території об'єкта номінації (196 об'єктів), а 2017 р. ТОВ

«Науково-виробничий центр «ЕКОСТРОЙ+» виконувались роботи по визначенню вимог щодо управління об'єктом номінації та складання комплексної програми наукових досліджень об'єктів культурної спадщини об'єкта номінації.

До виконання робіт у 2017 р. була залучена Одеська державна академія будівництва та архітектури по аналізу буферної зони, обстеженню території буферної зони, аналізу видового розкриття об'єкта номінації, обґрунтування меж буферної зони, розробленню схеми видового розкриття об'єктів культурної спадщини в межах об'єкта номінації «Історичний центр портового міста Одеси» та його буферної зони.

На цей час розглядається територія, обмежена вулицями Приморською, Преображенською, Грецькою (з виключенням Грецької площі) і Польською. Площа території об'єкта номінації – 80,267 га, площа буферної зони – 719,95 га.

Дана територія розташована на підвищених позначках приморського плато. Плато прорізано балками, по яких нині пролягають два спуски – Польський і Військовий, та має круті схили з боку моря. Тому силует історичного центру добре проглядається з акваторії Одеської затоки.

Основні елементи міського організму виділені й гармонійно пов'язані завдяки вдалому використанню рельєфу. Згідно проекту, житлова забудова передбачалась на підвищеному плато, порт – на низинній прибережній смузі. Яри використані як спуски від міських кварталів до портових причалів. Широка Карантинна балка призначалась для стрічкового розміщення складів. Таке розмежування сельбищної і виробничої територій у двох рівнях – прогресивне явище для європейського містобудування кінця XVIII ст. Причальну набережну порту з виробничими і складськими будівлями й спорудами обслуговуючого призначення доповнювали висунуті у море пристані, хвилерізи та моли з майданчиками для розміщення підйомних засобів і маяків [2].

Розпланувальна структура в межах історичного центру в ХХ ст. не зазнала змін і має високу цінність як єдине ціле. Вона повинна зберігатися в тому вигляді, в якому дійшла до нашого часу (траси вулиць, червоні лінії, габарити площ, парцеляція, курдонери, фронти забудови, архітектурні акценти й доміанти, пропорційне співвідношення між шириною вулиці й висотою її забудови, яка виходить на червоні лінії). Дана територія є насиченою з огляду на розташування об'єктів культурної спадщини. Це – найстародавніша частина Одеси, розпланування і забудова якої мають найвищу цінність та ансамблеві якості [2].

Також дана територія відповідає критеріям, визначеним у пункті 7 «Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 14.10.2016 р. № 626, як пам'ятка містобудування національного значення, адже є цілісною містобудівною структурою, унікальною як з огляду загального планувального та об'ємно-просто-

рового рішення, так і з огляду архітектури окремих споруд, благоустрою та малих архітектурних форм.

Специфіка міського середовища Одеси впливала з його статусу адміністративного центру, комерційних і оборонних функцій міста, багатонаціональності населення і демократичного духу цього періоду. У сучасному місті ці характеристики найбільш виражені на території колишнього Порто Франко, зокрема, в його прибережній частині, яка охоплює територію, межі якої визначені вул. Приморською, Преображенською, Грецькою і Польською. У межах цієї території розташована значна кількість пам'яток культурної спадщини національного та місцевого значення та добре збережені архітектурні ансамблі, в тому числі: Приморський бульвар з напівциркулярною площею та пам'ятник Дюку де Рішельє, які утворюють композиційну вісь портової частини міста; Думська площа, що фланкує Приморський бульвар на південному сході; Воронцовський палац фланкує бульвар на північному заході; Ланжеронівська вулиця із будівлею Одеського оперного театру [2].

подаємо критерії, за якими об'єкт номінується на включення до Списку всесвітньої спадщини.

Критерій (I): обґрунтовується значною збереженістю автентичного антропогенного ландшафту, що складається із системи портів, прибережної зони і міської забудови. Історичний центр Одеси зберіг свій автентичний ландшафт, що складається із системи портів, прибережної зони і широкого верхнього плато, прорізаного кількома балками. У цій частині міста також розташовано багато добре збережених історичних будівель, побудованих відомими архітекторами та інженерами. Вона являє собою цілісний історичний ансамбль XIX ст., в якому наявна невелика кількість нових будівель.

Критерій (II): обґрунтовується винятковою збереженістю містобудівної планувальної структури, що збереглася до нашого часу практично без змін. Історичний центр Одеси демонструє унікальне співіснування двох принципів організації міського середовища, представлених системою вулиць і площ, орієнтованих на європейські архітектурні стилі, і системою внутрішніх дворів, що демонструють «одеський традиціоналізм».

Критерій (III): обґрунтовується значним вкладом багатонаціонального населення у розвиток міста, що відображається в архітектурі будівель та топонімічних назвах. Історичний центр портового міста Одеса демонструє рідкісний для України та світу тип історичного розвитку багатонаціонального класицистичного поселення, де різні культурні традиції болгар, греків, вірмен, євреїв, італійців, молдаван, поляків, росіян, румун, татар і українців об'єдналися в одному соціально-культурному середовищі.

Критерій (IV): обґрунтовується значенням збережених архітектурних ансамблів Приморського бульвару, Катерининської та Театральної площ як виняткового зразка культурного ландшафту, сформованого на основі портового міста. Одеса є прикладом культурного ландшафту, в основі якого закладено поєднання природного ландшафту (плато) та класицистичного ансамблю монументальних будівель, що формує своєрідний ландшафтний образ, об'ємно-просторовий устрій та морський фасад міста.

Критерій (V): обґрунтовується визначною роллю етнокультурних особливостей історичного центру Одеси, що знайшли своє відображення не тільки у побуті, але й в архітектурі та плануванні міста. Етнокультурні особливості історичного центру портового міста яскраво виражені в організації внутрішньоквартального простору. У поєднанні з головними фасадами, побудованими в кращих європейських традиціях класицизму і модерну, вони являють собою цікаве явище загальноєвропейського значення [2].

Додаткової оцінки потребують об'єкти культурної спадщини, розташовані на території об'єкта номінації, тобто розроблення паспортів з детальним визначенням їх технічного стану, чіткою регламентацією предмету охорони, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 27.12.2001 № 1760 «Про затвердження Порядку визначення категорій пам'яток для занесення об'єктів культурної спадщини до Державного реєстру нерухомих пам'яток України» (в редакції від 14.09.2016 № 626) для подальшого безпечного використання та приведення об'єкта до міжнародних вимог щодо презентації об'єктів всесвітньої спадщини.

ПОСИЛАННЯ

1. Касьяненко І. О. Методичні рекомендації щодо підготовки пропозицій на занесення пам'яток до Списку всесвітньої спадщини // Праці науково-дослідного інституту пам'яткоохоронних досліджень. – К.: «Фенікс», 2007. – Вип. 3. – С. 8–50.
2. Номінаційне досяг для внесення до Списку всесвітньої спадщини «Історичний центр портового міста Одеси», 2018 р. // Архів Підприємства об'єднання громадян «Інститут культурної спадщини» Всеукраїнської Ради з охорони культурної спадщини України.

Зверьяка А.И. Исторический центр портового города Одессы как объект, который занесён в Предварительный список всемирного наследия ЮНЕСКО

Статья посвящена недвижимому культурному наследию исторического центра г. Одессы в контексте его включения в Список всемирного наследия ЮНЕСКО.

Ключевые слова: объект культурного наследия, ЮНЕСКО, Одесса.

Zviriaka A.I. The historic center of the port city of Odesa as an object that is listed in the UNESCO World Heritage List

The article is devoted to the immovable cultural heritage of the historical center of Odesa in the context of its inclusion in the UNESCO World Heritage List.

Key words: cultural heritage, UNESCO, Odesa.

15.04.2019 р.

